

УДК 94:330.3/323(575.1)

<http://doi.org/10.46869/2707-6776-2022-20-6>

Чекаленко Л.Д.

<https://orcid.org/0000-0002-2819-9424>

ОСОБЛИВОСТІ МОДЕРНІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В ЕКОНОМІЦІ УЗБЕКИСТАНУ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ГУМАНІТАРНУ ПОЛІТИКУ

Модернізаційні процеси, запроваджені в економіці Узбекистану на зламі тисячоліть, були спрямовані на впровадження економічних нововведень в промисловість і сільське господарство. Меншою мірою відповідні зміни торкнулися гуманітарної сфери. Найкращі результати економічних перетворень вже нині можна спостерігати в розвитку видобувної і переробної промисловості, що вивели державу на високий індустріально інноваційний рівень розвитку. Гуманітарні чинники, зокрема захист прав людини, значно відстають від індустріальних успіхів за широтою охоплених питань, за ритмом впровадження і за наслідками реформування. Хоча і в гуманітарній сфері можна спостерігати певні зрушення, які все ж таки відбуваються, хоча й уповільненими темпами.

Аналіз проведених змін, широкого переліку особливостей узбецьких нововведень дає підстави сподіватися, що економічний прорив сприятиме покращенню ситуації і у сфері дотримання і захисту прав людини. Складнощі соціального виміру викликані не тільки допущеними прорахунками політиків. Переважна більшість проблем гуманітарної сфери пов'язана з глибокими коренями мусульманської ідентичності узбецького народу, його культурою і віруваннями, яким не прийнятні деякі установки модернізованих суспільств сучасності.

Однак, у зв'язку з поступовим модернізованим розвитком, як можна припустити, поступове збагачення населення в цілому в результаті економічного зростання, має поетапно вдосконалити державну політику, спрямовану на захист прав людини, віднайти ефективні методи впровадження гуманітарних реформі сприяти покращенню їхніх результатів, підвищити якість роботи і підготовку чиновницького апарату. Водночас, таке може відбутися тільки за умов наявності демократичної влади і модернізованого управлінського апарату, цивілізаційного керівництва країни, яке сповідує людські цінності.

Позитивні прогностичні сценарії подальшого розвитку країни пов'язані і залежатимуть також від інших незначущих факторів, а саме від глибокої зацікавленості в модернізації і демократизації Узбекистану не тільки світових бізнесових структур, а й провідних міжнародних акторів: США, Китаю, Японії, країн арабського світу, міжнародних фінансових організацій тощо. Світові гравці сприяли цивілізаційному розвитку країни і допомогли узбецькому народові здійснити вражаючий прорив у переході від середньовічного стану економіки, який через бавовняний чинник спочатку російської, а потім радянської імперії «затримався» в економіці Узбекистану протягом всього періоду підпорядкованості Росії, до сучасного модерного науково-технічного інноваційного стану економіки. Вагомі іноземні інвестиції і пільгові кредити у провідні галузі – видобувну і переробну промисловості, транспортну систему, банківську сферу, впровадження інноваційних технологій, надання відповідної консалтингової допомоги, вивели державу Узбекистан на почесне місце серед індустріально розвинутих країн світу.

Ключові слова: Узбекистан, модернізація економіки, інноваційний розвиток, виклики національній безпеці, гальмівні процеси, гуманітарна сфера.

Республіка Узбекистан (узб. *O'zbekiston Respublikasi / Ўзбекистон Республикаси*), що розташована у Середній Азії, за природно-географічними умовами є одним із найбільш сприятливих регіонів континенту. У цій найбільшій за чисельністю населення країні Середньої Азії проживає 34 мільйони осіб або 45% населення всього регіону; розгорнутий найбільший ринок збуту, який, однак, обмежений відносно низькою купівельною спроможністю населення. У 2019 р. валовий внутрішній продукт (ВВП) на душу населення становив 1686 доларів США. Для порівняння: у сусідньому Казахстані – 9812 доларів, а паритет купівельної спроможності економік – ППС становив 223 млрд дол. в Узбекистані та 478 млрд дол. в Казахстані. Превалюючим фактором республіки є її центральне географічне положення: Узбекистан є єдиною країною, яка має спільний кордон з усіма іншими країнами регіону та з Афганістаном.

Узбекистан є світовим лідером у виробництві бавовни, економічне значення якої значно знизилася в останні роки переважно через реструктуризацію сільського господарства у бік менш водоемних культур і зниження світових цін на цю продукцію. Водночас машинобудування, включаючи інвестиції в автомобільний сектор, набуває все більшого значення для розвитку експорту країни. Останніми роками динамічно розвивається хімічна промисловість, особливо виробництво синтетичного палива та виробів з поліпропілену.

Узбекистан має багаті поклади природних ресурсів, видобуток, переробка та експорт яких забезпечують стабільний економічний розвиток. Республіка не є світовою державою за запасами енергоресурсів, нафти, газу та вугілля, але має достатню їх кількість для задоволення внутрішніх енергетичних потреб і експортних надлишків. Загальна виробнича потужність енергетичного сектора Узбекистану становить понад 55 млрд. кВт/год, що дозволяє забезпечити 50% загального обсягу попиту по всій Середній Азії.

Країна є світовим гравцем на ринку таких корисних копалин, як золото: 3 місце у світі за запасами і 9 місце за видобутком; уран: 11 і 7 місце відповідно і срібло: 9 і 22 місце. Поза тим, республіка володіє великими родовищами вольфраму: 6 місце в світі і міді: 12, а також є всесвітньо відомим виробником рідкісних металів: кадмію, вісмуту, молібдену, індію, а також телуру і селену. Незважаючи на високорозвинену промисловість, основним джерелом формування ВВП є сфера послуг – 47,3%. Промисловість забезпечує 33,5% ВВП, а сільське господарство – 19,2%. З метою прискорення динаміки економічного розвитку уряд Узбекистану має намір збільшити видобуток мінеральних ресурсів, а отримані таким чином кошти спрямувати на підтримку ключових галузей промисловості. Вся вартість геологічних досліджень і кар'єрів фінансується з державного бюджету: у 2019 р. на це було спрямовано 93,8 млн дол. США.

Узбекистан – одна з небагатьох держав, якій вдалося уникнути глибоких соціально-політичних струсів в політичній, економічній і соціальній сферах

після набуття незалежності. Це можна пояснити тим, що керівництвом країни був взятий курс на поетапний перехід до ринкової економіки, до стандартів світових демократій. Керівники держави розробили мету і стратегію реформ, визначили реалізаторів, а також, що є важливим, окреслили модель відповідальності за можливі провали.

Історіографія теми. Новітня історія новопроголошених держав пострадянського простору комплексно вивчається ученими Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України». За неповних три роки Інститут видав кілька аналітичних збірок, колективних монографій, збірок статей, матеріалів конференцій, присвячених дотичним питанням. Серед таких назвемо: монографічне видання «Інтеграційні виміри трансформації пострадянського простору» (2020), збірники наукових праць: «Історичні передумови становлення зовнішньополітичної орієнтації країн пострадянського простору» (2020), «Досвід та перспективи трансформації пострадянського простору в контексті інтеграційних та глобалізаційних процесів» (2019), «Цивілізаційні засади трансформаційних процесів на пострадянському просторі» (2018), «Країни пострадянського простору: виклики модернізації» (2016); колективну монографію «Особливості суспільно-політичної модернізації країн пострадянського простору» (2017). Згадані роботи підготовлені провідними ученими Інституту всесвітньої історії НАН України, яким керує директор установи член-кореспондент НАН України Андрій Іванович Кудряченко. Зазначені праці містять ґрунтовні дослідження становлення і розвитку країн пострадянського простору, їх політичного та економічного стану, цивілізаційного виміру. Гідне місце серед досліджуваних тем відведено і Узбекистану. Водночас окремих монументальних робіт або дисертаційних досліджень із зазначеної тематики зустрічаємо доволі мало. Серед таких назвемо дисертації Гальони О.Я. Центральноазійський напрям міжнародного співробітництва України (2021) і Левика Б.С. Пострадянські республіки в умовах геополітичних викликів наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. (2016), що захищені в Україні, однак автори цих робіт розглядають весь азійський регіон в цілому, або на порівнянні кількох держав азійського простору. Зовнішньополітичні тренди кожної республіки досліджуються у низці монографій і підручників, присвячених міжнародним відносинам і зовнішній політиці професора Л.Д. Чекаленко: Зовнішня політика України (від давніх часів до наших днів) (2015), Світові інтеграційні процеси в умовах трансформації міжнародних систем (2013), Публічна історія: виклики ХХІ століття (2021) тощо.

У процесі підготовки статті авторкою вивчались та аналізувались державні документи Узбекистану: міністерства інвестицій і зовнішньої торгівлі, міністерства юстиції, міністерства закордонних справ, документи порталу кабінету міністрів. Об'єктивні статистичні дані було почерпнуто з моніторингових звітів Світового банку про стан розвитку держави Узбекистан

(New Flagship Report by the World Bank Identifies Key Opportunities for Uzbekistan's Development), інформаційних оглядів міжнародної організації USAID BUREAU FOR ASIA, Матеріалів ООН – UN Treaty Body Database, узбецьких неурядових структур. Необхідну інформацію було віднайдено у публікаціях і виступах президентів Узбекистану. Серед іноземних авторів згадаємо Gregory Gleason, який зосереджений на дослідженні американської політики в Азійському регіоні, і Richard Pomfret, що досліджує економічні проблеми середньоазіатських країн, зокрема і Узбекистану.

МОДЕРНІЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ УЗБЕКИСТАНУ. Модернізаційні чинники розвитку Узбекистану полягають у значному економічному потенціалі країни. Економіка держави перебуває на етапі поступового переходу до ринкового стану, а зовнішньоекономічна політика базується на заміні імпорту експортом. У вересні 2017 р. валюта країни стала цілком конвертованою за ринковими ставками. Модернізаційні процеси в економіці Узбекистану пов'язані з прискоренням динаміки економічного розвитку. З цією метою уряд Узбекистану нарощує збільшення видобутку мінеральних ресурсів, а отримані кошти планує спрямувати на підтримку ключових галузей промисловості.

Зміни в структурі експорту також підтверджують триваючу економічну трансформацію. Протягом багатьох років після відновлення незалежності бавовна була основним джерелом експортних надходжень: 59,7% у 1991 р. Однак у 2018 р. ця частка становила лише 1,6%. Найбільший дохід від продажів за кордон принесли послуги (21,3%), експорт продуктів харчування (7,7%), хімічної продукції (6,3%), а також чорних (золото) і кольорових металів (8,2%).

У лютому 2017 р. було прийнято Стратегію національного розвитку на 2017-2021 рр., в якій визначено низку напрямів, серед яких: вдосконалення державного управління, правової системи та зміцнення верховенства права; лібералізація та модернізація економіки з метою підвищення її конкурентоспроможності, соціального розвитку на основі забезпечення зростання доходів, розвитку освіти та охорони здоров'я, а також умов зайнятості та житла; підвищення рівня безпеки шляхом стабілізації внутрішнього ринку та сталого і збалансованого припливу прямих іноземних інвестицій.

Результатом дій нового керівництва стало динамічне підвищення конкурентоспроможності узбецької економіки та зростання інтересу іноземних інвесторів. Напрямок, масштаби та динаміка економічних реформ призвели до завершення переговорів зі Світовою організацією торгівлі (СОТ) та початку процесу вступу до організації. Нині Узбекистан знаходиться на етапі виконання 34 пунктів плану приєднання до СОТ.

Водночас однією з найбільших проблем Узбекистану залишається низький рівень цифровізації, що в умовах глобалізації економіки обмежує інвестиційну привабливість ринку. У 2013 р. згідно з указом президента розпочався процес цифровізації управління – проект електронного урядування, повна реалізація

якого планувалася до кінця 2020 р. Однак виявилось, що 70% із 700 локальних ІТ-систем досі не були інтегровані з цією платформою, лише 27 державних установ надали через неї доступ до державних послуг.

Також бракує загального доступу до мережі Інтернет, а доходи від електронної економіки у 2019 році склали лише 1,8% ВВП. Для порівняння, в Казахстані в 2014 р. цей показник становив 3,5%, в Польщі в 2016 р. 6,2%, а в Китаї в 2019 р. – 36,2%. У 2017 р. Узбекистан посів 95-е місце з 176 країн світу за рівнем доступу до інформаційно-телекомунікаційних технологій (Індексрозвитку ІКТ). За щільністю та розвиненістю ІКТ-інфраструктури в регіоні він випередив лише Туркменістан і Таджикистан.

Основною перешкодою на шляху розвитку цієї сфери, як і раніше, залишається відсутність законодавчих рішень, які б регулювали захист персональних даних або сферу обов'язків і відповідальності учасників економічних процесів, а також дозволяли вільно розвивати інфраструктуру ІКТ. Незважаючи на ці перешкоди, в Узбекистані зареєстровано 22 млн. користувачів Інтернету, зокрема 19 млн. використовують мобільні пристрої, але через низький рівень суспільної довіри лише 3 млн. громадян користуються цифровими послугами. Безперечно, якість Інтернету також впливає на масштаби використання цієї групи послуг. У 2018 р. Узбекистан посів 122 місце за швидкістю ширококутної передачі та 119 місце за параметрами мобільного Інтернету з 129 досліджуваних країн.

Важливим елементом оцінки інвестиційної привабливості ринку є специфіка фінансової системи. В Узбекистані 32 комерційні банки: 3 державних з 48,8% активів і 29 приватних, зокрема лише п'ять з іноземним капіталом – 7,7% активів. Крім того, фінансову систему доповнюють 110 кредитних установ і 82 компанії, які пропонують мікрокредитування. У 2017 р. в користуванні було 19,5 млн. банківських карток, систематично зростає кількість безготівкових операцій.

Проте рівень користування банківськими мобільними послугами залишається незначним. Доступ до фінансування підприємницької діяльності підлягає різноманітним обмеженням, які є важкоподоланим бар'єром для сектору малого та середнього бізнесу (МСП). Лише 26% з цих компаній користувалися банківськими кредитами, решта – 64% власними коштами або підтримкою родини та друзів – 8%. Використання лізингу також не дуже поширене – 2% МСП. Гальмівним фактором також є й те, що майже 30% населення відмовляються від банківського фінансування з релігійних міркувань.

Ситуація в цьому секторі може бути покращена шляхом збільшення фінансування з боку іноземних фінансових установ, Азіатського банку розвитку (АБР) та Європейського банку реконструкції та розвитку (ЄБРР), які впровадили спеціальні кредитні лінії для узбецького сектора МСП.

Серйозною проблемою і перешкодою для свободи ведення бізнесу в країні є корупція, яка в Узбекистані досягла такого ж рівня, як і в авторитарних державах – Таджикистані та Туркменістані. Згідно з CPI – Corruption Perceptions Index – у 2020 р. за цими показниками республіка посіла 146 місце з 180 країн. Такий високий рівень корупції, як стверджують узбецькі джерела, є спадщиною попереднього авторитарного правління. Президент Шавкат Мірзієєв оголосив боротьбу з корупцією (2016) одним з головних завдань своєї діяльності. По всій країні були запроваджені «чистки» чиновницького апарату, проведені численні судові процеси над найвищими представниками влади, серед яких і судовий процес над дочкою колишнього президента Гульнарою Карімовою. Тисячі державних чиновників були позбавлені роботи. Однак, ситуація кардинально не змінилася, хоча у 2019 р. республіка перемістилася на 153 місце в рейтингу CPI. Аналізуючи результати такої кампанії, можна припустити, що всі впроваджені кроки були спрямовані лише на очищення владних структур від прихильників попередньої адміністрації і попереднього президента, а не на антикорупційні заходи.

РОЗВИТОК ТРАНСПОРТНОЇ СИСТЕМИ. Для економічного розвитку є важливим використання вигідного центрального і транзитного розташування в регіоні за умови забезпечення ефективної транспортної системи. Узбекистан має відносно добре розвинену мережу залізниць, загальною протяжністю 4200 км, але її інфраструктура не є сучасною. Це, у свою чергу, призводить до відносно низького використання залізничних шляхів у транспорті. Серед економічних завдань керівництвом до 2025 рю планується електрифікувати 65% залізничних колій. На допомогу в оновленні транспортної мережі Узбекистану прийшли іноземні інвестори. Розвиток транспортної мережі підтримується коштами CAREC Азійського банку розвитку (членами АЗБР є 50 країн. Місце перебування – Маніла (Філіппіни), який у 2012–2021 рр. профінансував 18 проєктів, загальною вартістю 4,3 млрд. дол. США. Разом із державними інвестиціями у розвиток залізничної інфраструктури до кінця 2020 р. було інвестовано 7 млрд. доларів. Побудовано 2500 км нових колій та найдовший в регіоні Камчикський тунель, протяжністю 19 км.

Найбільші інвестиції в сферу автотранспорту здійснюються кількома зацікавленими партнерами, лідером серед яких є Китай. Мета дорожніх інвестицій – забезпечити республіці міцну транзитну позицію від портів східного Китаю до Середньої Азії, Перської затоки і басейну Каспійського моря.

Після 2010 р. 11 великих аеропортів були модернізовані відповідно до міжнародних стандартів і були запущені два великі логістичні центри – Навой і Ангрен.

За якістю транспортної системи, визначеною LPI (Logistic Performance Index), у 2018 р. Узбекистан посів 99 місце у світі. Низька позиція в рейтингу переважно була зумовлена недостатньою прозорістю митних і транзитних процедур. До того ж через низький рівень цифровізації та якість Інтернету

погано оцінюється також система відстеження та моніторингу вантажів, а також компетентність компаній і персоналу, особливо у сфері міжнародних перевезень.

ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА. Узбекистан не належить до жодного економічного союзу і не обмежений зовнішніми правовими нормами, є відкритим для вільного переміщення товарів, людей і капіталу, що додає додаткові плюси.

У зовнішній політиці Узбекистан проводить помірковану виважену політику, намагаючись не ущільнювати відносини на багатосторонньому і двосторонньому рівнях. Керівництво країни обирає ті напрями співпраці, які є необхідними для модернізації і розвитку самому Узбекистану. Так, до 2008 р. Узбекистан був членом Євразійської економічної спільноти, колишнього Митного союзу країн СНД, утвореного Росією 1995 р. Через постійний тиск і домінування Росії тодішній президент Іслам Карімов вийшов з організації. Російське керівництво почало активну кампанію залучення вже нового президента Узбекистана до російських проектів пострадянського простору. Узбекистан (11 грудня 2020 р.) погодився лише на статус держави – спостерігача при ЄАЕС [1].

Зазначимо також, що в 2012 р. республіка також остаточно вийшла з очолюваної Кремлем військової організації Договору про колективну безпеку (ОДКБ).

Узбекистан поступово вивільняється від узалежнення від російського ринку і російських схем співпраці. Частка країн СНД у зовнішній торгівлі поступово знижується на фоні зростаючого загального обороту. Експорт збільшився на 17,5% при згортанні експорту золота за рахунок зростання продажу текстильної продукції на 24%, кольорових металів на 14%, овочів і фруктів на 27,8%.

З метою забезпечення швидкого переходу до ринкових відносин, формування прозорого та конкурентного середовища та активного розвитку підприємницької діяльності у провідних галузях економіки, в Узбекистані розпочалася масштабна приватизація державних активів та трансформація підприємств з державною часткою.

Важливим документом, що визначає подальші кроки за кардинальним скороченням частки підприємств за участі держави в економіці та підвищення ефективності їх діяльності, є прийнятий 27 жовтня 2020 р. Указ Президента Республіки Узбекистан № УП-6096 «Про заходи з прискороного реформування підприємств за участі держави та приватизації державних активів». Новий документ став підсумком діяльності створених на чолі з прем'єр-міністром Республіки Узбекистан робочих груп, які проаналізували діяльність близько 3 тисяч підприємств з державною участю.

Згідно з Указом Міністерства інвестицій та зовнішньої торгівлі замовлено реалізацію комплексу заходів щодо залучення місцевих та міжнародних інвесторів, зокрема шляхом проведення регулярних зустрічей та презентацій за участю потенційних покупців. Міністерством підготовлено пакет

презентаційних матеріалів, що розкриває інформацію про реалізовані в Узбекистані механізми підтримки економіки під час пандемії та в постковідний період, основні переваги ведення бізнесу, а також перенесені державні активи, підпорядковані трансформації та приватизації з їх детальним описом. Матеріали передані в Міністерство закордонних справ для подальшого практичного використання в роботі з іноземними інвесторами. Міністерство закордонних справ має затвердити графік «роуд-шоу» для їх активного просування та рекламування за кордоном. Зацікавлені інвестори можуть ознайомитися з даними на сайті Агентства з управління державними активами (<https://davaktiv.uz/ru/privatization>).

ВІЛЬНІ ЕКОНОМІЧНІ ЗОНИ УЗБЕКИСТАНУ. Модернізаційна трансформація економіки спирається на запровадження і системи спеціальних економічних зон (СЕЗ). Саме такий підхід став ключовим елементом стратегії підвищення привабливості республіки для інвесторів. СЕЗ поділяють на п'ять спеціалізованих груп: 1. вільнаторгівля, 2. науково-технічна, 3. туристсько-рекреаційна, 4. промислова, 5. вільна підприємницька діяльність.

Нині в Узбекистані діє 23 зони. Кожна з них має спеціальні умови для ведення бізнесу, для учасників запроваджено отримання посвідки на проживання та працевлаштування, а також митні та податкові пільги. Звісно, в тому випадку, якщо інвестиція відповідає цільовому використанню території, визначеному законом.

Слід зазначити, що в СЕЗ також є певні обмеження, як, наприклад, обов'язкова частка 90% етнічних узбеків, зайнятих на виробництві. Варто додати, що надані митні та податкові пільги діятимуть майже 30 років з моменту створення зони.

З метою зменшення поляризації розвитку між високоіндустріальними регіонами, що володіють природними ресурсами і сільськогосподарськими, було створено 149 невеликих локальних промислових зон, які характеризуються обмеженим набором привілеїв (визначаються на місці), але також з меншими інвестиційними вимогами. Ці типи сфер спрямовані на підвищення привабливості для іноземних компаній.

У жовтні 2016 р. президент Шавкат Мірзієєв видав наказ «Про додаткові заходи щодо прискорення розвитку підприємництва, забезпечення повного захисту приватної власності та якісного розвитку бізнес-середовища», в якому визначив основні напрями реформ в економіці.

За період з 2008 р. по січень 2021 р. на території вільних економічних зон реалізовано 448 проектів на суму 2,4 млрд. дол., з яких прямі іноземні інвестиції становлять 764,6 млн. дол., за рахунок яких було створено близько 34 тисяч нових робочих місць. Найбільш значимі проекти реалізовані в СЕЗ «Ангрен» (73 проекти на суму 730,7 млн. дол.), СЕЗ «Ургут» (55 проектів на суму 312,9 млн. дол.), СЕЗ «Навої» (53 проекти на суму 282,8 млн. дол.) та СЕЗ «Бухоро-агро» (112 проектів на суму 325,1 млн. дол.). За підсумками 2020 р. на

території діючих СЕЗ було реалізовано 128 проектів загальною вартістю 487,4 млн. дол., з яких прямі іноземні інвестиції склали 162,1 млн. дол. Проекти охопили такі напрями, як будівництво сучасних теплиць (62 проекти на суму 204,7 млн. дол.), виробництво будівельних матеріалів (18 проектів на суму 140 млн. дол.), хімічна та нафтохімічна промисловість (13 проектів на суму 50,6 млн. дол.), харчова промисловість (10 проектів на суму 15,9 млн. дол.), текстильна промисловість (8 проектів на суму 20,1 млн. дол.), машинобудування (2 проекти на суму 6 млн. дол.), шкіряно-взуттєва промисловість (5 проектів на суму 14,9 млн. дол.), електротехнічна промисловість (3 проекти на суму 13,7 млн. дол.), фармацевтична промисловість (6 проектів на суму 56,3 млн. дол.), меблева та паперова промисловість (1 проект на суму 1,1 млн. дол.) [2].

Підприємствами-учасниками СЕЗ було вироблено 538 видів промислової продукції на суму 11,9 трлн сум і експортовано продукції на 257,6 млн. дол., що незважаючи на негативні економічні наслідки пандемії, склало зростання на 145% відповідно до аналогічного показника 2019 р. Також статус учасника СЕЗ отримали 186 нових підприємств. Була проведена масштабна робота із вдосконалення нормативно-правової бази, регулювання розвитку вільних економічних зон. Так, прийнято Закон Республіки Узбекистан «Про функції спеціальних економічних зон», який встановлює порядок створення, терміни дії та ліквідації СЕЗ, зміни їх меж, переглянуті системи їх управління, принципи проведення відбору інвестиційних проектів для розміщення на їх території, а також процедури реєстрації їх учасників. Крім того, документом передбачається, що фінансування будівництва чи реконструкції об'єктів інфраструктури на території СЕЗ може здійснюватися як за рахунок централізованих, так і за рахунок не централізованих джерел.

Забезпечення СЕЗ необхідною інфраструктурою є ключовим фактором їх ефективного функціонування та залучення нових інвесторів та підприємців до реалізації проектів на їх території. У зв'язку з цим у 2021 р. надано 890 млрд. сум для проведення робіт з підключення діючих СЕЗ до інженерно-комунікаційних комплексів. Зокрема, це обумовлено позитивним прогнозом інвестиційної діяльності СЕЗ: у 2021 р. у вільних економічних зонах республіки реалізовано понад 400 нових інвестиційних проектів.

Найбільша частина капіталовкладень в Узбекистані припадає на російських, південноазійських і європейських зовнішньоекономічних партнерів республіки. До того ж Ташкент активно диверсифікує їхній склад. Кількість країн-інвесторів вже переважило за півсотні, у зв'язку з чим частка найбільших інвестиційних проектів Китаю, Росії та Німеччини нині становить третину всього обсягу інвестицій в економіку Узбекистану.

Дедалі більше економістів заявляють, що республіка стає ключовим драйвером залучення прямих іноземних інвестицій в Азії. І для цього є

об'єктивні причини. Можна виокремити кілька ключових чинників інвестиційної привабливості республіки.

Насамперед, варто відзначити макроекономічну та політичну стабільність сучасного Узбекистану. Упродовж останнього десятиліття держава демонструє стійке зростання економіки. Наприклад, середньорічні темпи зростання ВВП країни сягають 8%. Звичайно, щорічні прогностичні показники (ковід, економічна криза тощо) не такі райдужні. Поки що в Ташкенті розраховують, що приріст валового продукту за підсумками року становитиме приблизно 1,6%. Водночас це далеко не найгірший сценарій у порівнянні з іншими державами.

Зрозуміло, поряд із очевидними перевагами можна виокремити і низку проблем, що перешкоджають розвитку інвестиційної привабливості. Глава держави зазначав, що за останні три роки до країни не приходили посправжньому великі інвестори. На його думку, це пов'язано зокрема із незадовільним рівнем державних гарантій, що надаються закордонному капіталу.

Незважаючи на масштабні ініціативи з лібералізації, економіка республіки все ще зазнає зайвого державного регулювання. Важливо пояснити, що це чинник не можна нівелювати одномоментно. Початок цьому в Узбекистані вже покладено.

Проблеми, які має вирішити реформа аграрного землекористування, що закладена у Стратегії розвитку сільського господарства Узбекистану на 2020-2030 рр., містить важливі пріоритети розвитку аграрного сектора, зниження ролі держави та посилення ролі ринкових механізмів в управлінні, підвищення інвестиційної привабливості сектору. Стримуючими чинниками є недостатній рівень гарантованості прав землекористування, відсутність точних механізмів розподілу земельних ділянок, обмежені можливості суборенди та інші причини. Також йдеться про необхідність скасування обов'язкового державного замовлення на бавовну та пшеницю.

Ключові проблеми аграрного землекористування Узбекистану полягають у наступному:

1. Сільськогосподарські землі фермерських та ширкатних господарств використовуються неефективно з погляду підтримки та підвищення рівня родючості землі. Родючість ґрунтів неухильно знижується, відбувається засолення та деградація земель. Основні причини цього:

- Права володіння землею погано захищені, землю можуть будь-коли відібрати. Тому у власників немає стимулів піклуватися про землю та здійснювати довгострокові інвестиції у підвищення її родючості. Земля використовується інтенсивно з метою отримання короткострокового прибутку.

- Планові завдання щодо вирощування культур державного замовлення змушують фермерів до інтенсивної експлуатації землі, зменшують можливості для сівозміни.

- Немає об'єктивних та дієвих механізмів відбору ефективних власників землі та перерозподілу землі на їхню користь. Земля, що належить фермерам, виведена з ринкового обороту. Розподіл та перерозподіл земель здійснюється не на основі ринкових принципів, а за бажанням чиновників. Механізми розподілу та перерозподілу землі непрозорі та корупціогенні.

2. Сільськогосподарські землі фермерських та ширкатних господарств використовуються неефективно з погляду максимізації комерційної віддачі від використання землі. Обов'язко веквотування земель підкультури державного замовлення не дозволяє фермерам оптимізувати структуру виробництва з урахуванням особливостей ґрунтів, клімату, доступності води, кваліфікації персоналу, ринкової кон'юнктури, розміру витрат та інших факторів порівняльних переваг. Найчастіше, на землях, відведених під бавовник та пшеницю, продуктивніше вирощувати інші культури.

3. Відсутні дієві стимули для ефективного використання води кінцевими споживачами, а також особами та організаціями, відповідальними за водну інфраструктуру. Як результат, в іригаційних мережах втрачається понад 1/3 поливної води. Ще більше води губиться на полях, оскільки лише лічені відсотки зрошуваних земель забезпечені водозберігаючими технологіями.

4. Не повністю реалізується потенціал землекористування на вирішення соціальних завдань:

- Для значної частини сільських жителів доступ до землі обмежений, що загрожує соціальною напругою, низькою зайнятістю та доходами на територіях з аграрним сільським перенаселенням.

- Незрозумілі, не прозорі принципи та механізми отримання землі нинішніми власниками (фермерами), їх права на володіння землею в очах сільського населення є нелегітимними.

18 травня 2022 р. – Світовий банк оприлюднив новий звіт про системну діагностику країни (SCD) для Узбекистану, який аналізує ключові виклики та можливості для розвитку. SCD містить політичні рекомендації щодо усунення перешкод для зростання приватного сектору, зменшення ролі держави в економіці, зосередження уваги на людях та їхньому людському капіталі та переходу до зеленої економіки. Звіт є основою для вибору пріоритетних напрямів співпраці Групи Світового банку з Урядом Узбекистану протягом 2022-2026 рр. У квітні 2022 р. Група Світового банку завершила роботу над своєю другою Систематичною діагностикою Узбекистану після першої, яка була підготовлена в 2016 р. Цей головний звіт готується для країни-партнера кожні п'ять років, щоб визначити ключові проблеми та можливості для подолання бідності та успішного розвитку.

РЕАЛІЗАЦІЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ. Офіційні концепції розвитку Узбекистану проголошують принципи дружелюбності, солідарності, благодійності, взаємної поваги. Водночас міжнародна неурядова організація Human Rights Watch охарактеризувала стан захисту прав людини в Узбекистані

як «жахливий», а країна отримала жорстку критику з боку Великої Британії та США за свавільні арешти, релігійні переслідування та катування, які застосовують правоохоронні органи [3].

З огляду на критичні оцінки реформування в гуманітарній сфері Узбекистану, розкриємо причини такої ситуації, що склалася. Міжнародні структури, що досліджують стан справ із захисту прав людини, такі, наприклад, як ЮНІДО, ЮНЕСКО, Світовий Банк та інші, за низкою статистичних показників вираховували Індекс людського капіталу – Human Capital Index, який в Узбекистані є відносно прийнятним. У 2020 р. країна посіла в загальній таблиці світу не таке вже й низьке 106 місце з рейтингом 0,72 [4]. Однак об'єктивний підхід до аналізу подібних оцінок надає можливість з'ясувати, що в Узбекистані доволі складно отримати відкриту інформацію із згаданих питань. Офіційна статистика є щільно закритою, а подані дані від неурядових структур нерідко грішать приблизністю підрахунків, оскільки не мають точних і перевірених даних за відсутності надійних джерел.

До цього слід додати і те, що статистика є далеко не повною. Потерпілі приховують випадки насильства, наруги над їхньою гідністю, оскільки бояться за своє життя і за життя своїх близьких. Отже, Узбекистан визнаний авторитарною державою. Таким чином, до рейтингових показників необхідно ставитись з обережністю і не вважати їх кінцевими підрахунками.

З президентством Шавката Мірзіяєва з вересня 2016 р. ситуація в країні із дотриманням прав людини змінилася на краще: було звільнено десятки політичних в'язнів, скоротилася примусова праця на бавовняних полях, спростилася система реєстрації неурядових організацій. Проте серйозні порушення прав людини у різних сферах зберігаються. Правозахисні групи стикаються із значними перешкодами, журналісти та блогери свавільно переслідуються, примусова праця повністю не викорінена. Та й сам процес реформування законодавства призупинився.

За Поданням інформації щодо Узбекистану від Комітету з економічних, соціальних і культурних прав система ООН в країні спостерігається дискримінація за ознаками сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності (ст. 2 і 12), насильство щодо жінок (ст. 3 і 10), примусова праця (ст. 6, 7 і 8), проблеми з реабілітацією колишніх політичних в'язнів (ст. 6 і 12) тощо. Одностатеві стосунки між чоловіками продовжують криміналізуватися, що карається позбавленням волі на термін від одного до трьох років згідно зі статтею 120 Кримінального кодексу Республіки Узбекистан [5].

З 2016 р., як зазначають міжнародні експертні групи, що вивчали результати дотримання Узбекистаном Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права, уряд Узбекистану дещо вдосконалив систему захисту прав людини. Наприклад, відбулося помітне скорочення примусової праці на бавовняних полях Узбекистану [6]. Позитивними кроками, які сприяли цьому, є криміналізація з січня 2020 р. повторного використання примусової праці та

скасування в березні 2020 р. системи виробничих квот на примусову працю. Хоча Міжнародна організація праці (МОП) зазначала, що «близько чотирьох відсотків [збирачів бавовни] піддавалися прямим або уявним формам примусу», що становить приблизно 80 тис. осіб [7]. У жовтні 2020 р. Узбецький форум з прав людини повідомив, що уряд змушував працівників державних установ і підприємств збирати бавовну або платити за заміну збирачів під час жнив.

МОП також зазначила, що під час збирання бавовни «були [лише] поодинокі випадки збирання бавовни неповнолітніми молодше встановленого законом працездатного віку». Проте Узбецький форум з прав людини виявив під час збирання бавовни восени 2021 р. більше випадків дитячої праці, ніж за попередні роки. Тим не менш, не виявив жодної систематичної примусової праці, організованої державними чиновниками [8]. Отже, і в роботі громадських організацій спостерігаємо обережне ставлення до оприлюднення негативної інформації стосовно офіційних керівників.

Відсутність незалежних профспілок та організацій громадянського суспільства із захисту прав працівників також не сприяє успішності боротьби із примусовою працею. Та мало хто із чиновників визнає існування проблеми. Хоча щосені влада на певний час закриває школи та виші і посиляє старшокласників і студентів на поля збирати врожай і зокрема збирати бавовну. Підлітки і студенти живуть у бараках, котрі нерідко не забезпечені водою чи електрикою. Їм платять символічні копійки за їхню працю. Правозахисники засуджують такі дії влади, звинувачуючи її у використанні молоді як дешевої робочої сили.

При цьому активістам, що опікуються правами людини, забороняють контактувати з іноземними представниками правозахисних організацій (як, наприклад, 1 лютого 2020 р. в м. Нукус неурядової організації Chigoq, що зосереджується на моніторингу примусової праці у бавовняному секторі) [9].

В останні роки влада Узбекистану хоча й стверджує, що організації громадянського суспільства «стають повноцінним партнером держави» і що «вживаються заходи для підвищення їх ролі та значення», однак Міністерство юстиції неодноразово відмовляло в реєстрації незалежним групам через тривіальні та технічні причини. Без реєстрації групи не мають права легально працювати в країні. У квітні 2021 р. Гуманітарно-правовому центру в Бухарі в дев'ятий раз відмовили в реєстрації, а молодіжній волонтерській групі Oltin Qanot – «Золоте крило» 21 раз відмовляли в реєстрації [8].

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОЛІТИЧНИХ ПРАВ ГРОМАДЯН. У 2016 р. уряд Узбекистану звільнив понад 50 осіб, ув'язнених за політично мотивованими звинуваченнями, включаючи журналістів, правозахисників та інших активістів [9], однак після звільнення політичні в'язні стикаються з юридичними та економічними перепонами, включаючи обмеження свободи пересування, неможливість отримати судові рішення, необхідні для оскарження незаконних

вироків, нагляд та неналежне медичне обслуговування через проблеми із здоров'ям, спричинених ув'язненням тощо.

ГЕНДЕРНА НЕРІВНІСТЬ. В Узбекистані зберігається глибока нерівність між чоловіками та жінками. Домашнє насильство залишається серйозною проблемою. Проект Кримінального кодексу, опублікований у лютому 2021 р., не визначав домашнє насильство окремим злочином, хоча кількість таких випадків зростає. За січень-березень 2021 р. у МВС Узбекистану зареєструвано 11070 скарг на домагання та насильство щодо жінок. Водночас Державна комісія з питань гендерної рівності повідомила у 2019 р., що вона відкрила 197 центрів реабілітації та адаптації для жінок, які зазнали насильства. Однак, невдовзі (у червні 2020 р.) виявилось, що більшість таких центрів або «не існували», або «не функціонували» за призначенням [10].

ТОРГІВЛЯ ЛЮДЬМИ. Узбекистан є країною-джерелом торгівлі людьми. Жінок та дівчат продають в Об'єднані Арабські Емірати (ОАЕ), Казахстан, Росію, Таїланд, Туреччину, Індію, Індонезію, Ізраїль, Малайзію, Республіку Корею, Японію і Коста-Ріку з метою комерційної сексуальної експлуатації. Чоловіків вивозять до Казахстану та Росії з метою примусової праці на будівництві, в бавовняній і тютюновій промисловості. Чоловіки та жінки також піддаються торгівлі людьми і в своїй місцевості – домашнє рабство, примусові роботи, а також комерційна сексуальна експлуатація.

Політика уряду Узбекистану не відповідає мінімальним стандартам з ліквідації торгівлі людьми, хоча за офіційними заявами докладає до цього значних зусиль.

Узбекистан перебуває у міжнародному списку спостереження щодо цих питань, оскільки країна не надала доказів про докладання зусиль у боротьбі з важкими формами торгівлі людьми. Зокрема, уряд не вносив змін до кримінального кодексу, щоб збільшити покарання для засуджених торговців людьми, і не надавав фінансової або іншої допомоги НУО цієї сфери та потерпілим. Управління з моніторингу та протидії торгівлі людьми Державного департаменту США у 2017 р. визначило для Узбекистану третій рівень загроз (Рівень 3) [11].

Водночас необхідно зазначити, що уряд Узбекистану прийняв закон проти торгівлі людьми в березні 2008 р. Закон встановлює механізм координації діяльності урядових структур, відповідальних за різні заходи протидії цьому ганебному явищу. За Законом державне фінансування має бути використано для забезпечення захисту та допомоги жертвам такого насильства. Статистика щодо торгівлі людьми є вражаючою, хоча й неповною. Відповідно інформації, у 2007 р. поліція повідомила про 273 розслідування випадків торгівлі людьми, в яких брали участь 303 підозрювані. Влада притягнула до відповідальності та засудила 185 підозрюваних у 2007 р. проти 148 засуджених у 2005 р. На січень 2008 р. принаймні 66 торговців людьми відбували покарання від шести місяців до трьох років позбавлення волі. У справі боротьби з торгівлею людьми

працювали 272 поліцейські. Навчальну дисципліну про протидію торгівлі людьми було додано до учбових програм для молодих офіцерів з академії Міністерства внутрішніх справ [10]

Деякий прогрес з етичної поведінки правоохоронних органів щодо потерпілих відмічають громадські організації. Поліція, консульські службовці та прикордонники направляють жінок, що стали жертвами торгівлі людьми, по допомогу до Міжнародної організації з міграції. Понад 200 співробітників правоохоронних органів Узбекистану у всіх 12 провінціях пройшли тренінг з протидії торгівлі людьми, проведений НУО у 2007 р. НУО повідомили також про необхідність відкриття додаткових притулків в різних регіонах країни. Два існуючі притулки в Узбекистані фінансувались іноземними донорами, проте притулки не отримували фінансової або іншої допомоги від уряду. У 2007 р. НУО повідомили про допомогу 497 жертвам торгівлі людьми. Цифри різних джерел можуть відрізнятися, оскільки розгляд справ – це один напрям діяльності правоохоронних органів, а засудження – інший. І по одній кримінальній справі можуть проходити кілька потерпілих. Значна частина потерпілих не бажають надавати інформацію і свідчення, побоюючись своїх торговців, а уряд не надає відповідного захисту жертвам-свідкам. Новий всеосяжний закон про боротьбу з торгівлею людьми вимагає посиленого захисту потерпілих, які співпрацюють зі слідчими, однак це питання поки не розв'язане. Позитивно відмічається активізація інформаційної складової з інформування населення про подібні злочини. Водночас, Узбекистан не ратифікував міжнародний документ – Протокол про попередження, припинення та покарання торгівлею людьми, прийнятий 15 листопада 2000 р. Генеральною Асамблеєю ООН – General Assembly resolution 55/25 [12].

Держдепартамент США в новій Доповіді про торгівлю людьми надав Узбекистану за відповідних показників другу категорію (Tier 2). До цієї групи входять країни, що неповністю дотримуються мінімальних стандартів захисту жертв торгівлі людьми, хоча намагаються таке зробити. У 2020 р. міжнародні агенти намагалися повернути країну через гірші показники до 3 категорії, однак для Узбекистану зробили виключення. Оскільки узбецький уряд врятував сотні жінок і дітей, що опинилися в зонах військових конфліктів в Сирії, Іраку й Афганістані. Поза тим, впровадив відповідні заходи із працевлаштуванням півмільйона безробітних мігрантів під час пандемії. Такі дії уряду були позитивно відмічені у щорічній доповіді США [13].

КУЛЬТУРНІ ЗАСАДИ І ДУХОВНИЙ РОЗВИТОК УЗБЕЦЬКОГО НАРОДУ. Узбецький народ толерантно ставиться до представників інших етносів. Так історично склалося, що в узбецькому суспільстві, зітканому з різних національностей, поважають представників всіх етносів, якщо вони несуть мир, дружбу і взаєморозуміння.

Роки радянського існування принесли Узбекистану безліч проблем, пов'язаних з нав'язуванням узбецькому народові не притаманні його культурі і

звичаям цінності. Нині Узбекистан робить перші обережні кроки для повернення своєї ідентичності. Відмовляється від російської мови, намагається повернутися до попередньої абетки. Сенат Узбекистану ухвалив поправки до закону про державну мову, які зобов'язують усіх посадових осіб вести листування та видавати документи узбецькою мовою. Вся бухгалтерська, статистична, фінансова, законодавча, виконавча та судова документація, як йдеться в документі, має вестися узбецькою мовою. Усі наукові та фахові симпозиуми, конференції, семінари, свята та церемонії нагородження також мають проводитися державною мовою. Винятком можуть бути лише міжнародні заходи або заходи, що проводяться в інших країнах. Також будуть видаватися посвідчення особи узбецькою мовою, які за потреби можуть бути перекладені на інші мови. Водночас, згідно із законом, узбеки можуть обирати мову навчання [14]. В гуманітарній сфері існують й інші проблеми, серед яких і конфесійні негаразди.

РЕГІОНАЛЬНА КОНФЛІКТОГЕННІСТЬ. Здавалось би, в країні досягнутий стабільний консенсус між владними гілками, управлінською ланкою і суспільством. Однак, ситуація не є такою стабільною, як подається узбецькими засобами масової інформациі. Країну час від часу потрясають «несподівані» катаклізми. Населення бурлить з середини. Національні традиції, а також багатолітній тиск влади, залякування людей, жорстокі переслідування не дозволяють одразу виплеснути все на зовні, і фактично загоняють цей спротив вглиб людської свідомості. І тільки серйозні прорахунки влади можуть викликати вибухне задоволення, як це було в Ташкенті в 1969 р., і сталося в старовинному узбецькому місці Нукус в Каракалпакії на початку липня 2022 р.

Часті конфлікти за участю узбецького населення спостерігаємо у всіх пострадянських азійських республіках. Це і збройне заткнення за участі узбеків, що переросло в Громадянську війну 1992-1997 рр. в Таджикистані між урядовими і опозиційними силами ісламістського спрямування; міжетнічна криза в Киргизстані через причини утисків узбецького населення в цій країні в квітні 2010 р.; зіткнення 7 квітня 2010 р. міжетнічними киргизами та узбеками на півдні Киргизстану, насамперед у містах Ош і Джалал-Абад, в якому взяв участь Ісламський рух Узбекистану (Туркестану). В результаті уряд Бішкека частково відновив контроль над південними провінціями; обмежений відтік узбецької меншини з країни; у суспільному житті системне придушення узбецької мови; протистояння 2010-2015 рр. міжурядовими силами Таджикистану та прибічниками ісламізації країни, зокрема узбецькими ісламістами; у квітні-травні 2021 р. збройний прикордонний конфлікт між Киргизстаном і Таджикистаном, що почався через стару суперечку за воду на спірній території в Баткенській області Киргизстану та ін.

Переважаюча частина конфліктів викликана у першу чергу етнічними причинами, волонтаристською політикою як російської імперії, так і радянської влади в Середній Азії. Державні території країн Середньої Азії

формувались не за демографічним принципом, а за географічним. Зазначене призвело до того, що у складі азійських республік як анклавів існують доволі великі групи інших народів, які прагнуть об'єднатися зі своєю праматір'ю. Такої проблеми зазнав і Узбекистан.

У перші роки існування незалежної держави неврегульованість кордонів Узбекистану з сусідами була серйозним подразником у відносинах із Казахстаном і Таджикистаном. Лише у вересні 2002 р. президентами Узбекистану та Казахстану було підписано угоду про кордон. У червні 2000 р. до договору про дружбу з Таджикистаном було включено положення про згоду сторін провести демаркацію кордону. Однак цю роботу поки що не завершено.

Проблеми демаркації кордонів пов'язані, переважно, із існуванням на узбецькій території вздовж кордонів із сусідніми державами зон компактного проживання не узбецького населення, і навіть наявності ексклавів. Є ексклав Узбекистану в Киргизстані – місто Йордан, два узбецькі ексклави на киргизській території в басейні річки Сох з чисельністю населення понад 50 тис. осіб. В оточенні узбецької території знаходиться також казахстанський ексклав – міста Ілліч та Джетисай, відокремлені від Казахстану водосховищем. Анклавний/ексклавний характер цієї території з точки зору міжнародного права покищо не врегульований.

Джерелом напруженості у відносинах Узбекистану з Киргизстаном, Туркменистаном та Таджикистаном є неврегульованість у сфері використання водних ресурсів. Основні джерела формування водостоку знаходяться поза Узбекистаном – понад 70%, і будь-які спроби Киргизстану та Таджикистану активно керувати своїми водними ресурсами, зокрема і для розвитку гідроенергетики, потенційно загрожують скороченням водних ресурсів у країні.

На фоні такого стану успішно розвиваються ідеї націоналізму, виключеності і особливості окремих народів. Тому й нині будь-яка спроба влади чинити тиск на власних громадян викликає солідарний спротив.

Наступний комплекс питань пов'язаний із спадщиною минулого: не усвідомлення владними структурами геополітичних світових змін, ігнорування міжнародних засад захисту прав людини, азійська, переважно ісламська ментальність, неприйняття вимог часу поглиблюють відстороненість влади від громадян. Населення більшості азійських республік, яке є переважно сільськогосподарським і незаможним, ментально залишилось в давній історії. Воно і нині плекає глибокі ісламські традиції у питаннях виховання молоді, ставлення до жінок, до використання дитячої праці, неприйняття інших конфесій, також і тому, що інше/чужеє символом загарбника-чужоземця. До зазначеного додамо бідність узбецького населення, жорстку експлуатацію, корупцію, вимушеність працювати за кордоном у відриві від сім'ї, складність в отриманні професійної освіти тощо.

ТРАГЕДІЯ В КАРАКАЛПАКСТАНІ. З офіційного повідомлення: 1-2 липня 2022 р. в столиці Каракалпакської автономної республіки в результаті зіткнення

з національною гвардією при розгоні демонстрації (кілька тисяч осіб) загинули 18 осіб, понад 250 осіб (1000 за неофіційною статистикою) було поранено [15]. Каракалпакська трагедія розпочалася з прийняттям владою кардинального рішення без обговорення з народом. Суть конфлікту полягає у наступному. Президентська команда Узбекистану 25 червня 2022 р. запропонувала внести поправки до тексту Конституції країни без належного обговорення і узгодження з населенням. Поправки стосувалися багатьох питань: внести 170 змін у 64 статті документа. Серед іншого, пропонувалось збільшити термін повноважень президента з п'яти до семи років і розширити його повноваження. До того ж змінити статус автономної Каракалпакської області, автономію якої влада намагалася ліквідувати.

Можливими причинами таких дій влади, як можна припустити, було загострення світової безпекової ситуації в різних точках земної кулі. Однак метою запропонованих поправок щодо Каракалпакстану, як повідомлялось, було запобігти таким негативним прикладам, як *«азербайджанський, грузинський, український та молдовський приклади, де роками чи десятиліттями продовжуються конфлікти, пов'язані зі спробами сепаратистів відокремитися»* [15].

Негативу додає і політика Кремля на пострадянському просторі, як зазначає узбецька сторона, що «характеризується створенням та підтримкою недієздатних квазі-держав з метою періодичного заморожування та розморожування локальних конфліктів».

Однак, вилучати з Конституції республіки статті про право на вихід зі складу Узбекистану, яким за 30 років жодного разу населення області не намагалось скористатися, є непродуманим і провокаційним методом вирішення проблеми. У результаті розпочався спротив мешканців столиці автономії м. Нукус, які вийшли на мирну демонстрацію із вимогами скасувати поправки до Конституції про ліквідацію автономії Каракалпакії.

Отже, на першу позицію вийшла головна проблема політичної системи Узбекистану: відсутність цивілізованої комунікації з суспільством у процесі прийняття рішень.

Президент Шавкат Мірзійоєв відвідав Нукус і заявив про те, що статті щодо Каракалпакстану змінені не будуть. Одночасно президент розпорядився увести на території республіки на місяць режим надзвичайного стану, за дотриманням якого стежитиме Національна гвардія, а також пригрозив жорсткими заявами щодо «організаторів заворушень та осіб, які намагалися захопити адміністративні будівлі» тощо.

Поки країна перебуває на перехідному етапі модернізації суспільства: від автократії радянських часів до сучасного громадянського суспільства, що спирається на демократичні засади розвитку.

І хоча Річард Помфрет зазначав, що «Узбекистан серед країн СНД виділяється як найуспішніший державобудівник», однак не згадував, що це

було досягнуто ціною уведення в країні жорстких заходів, зокрема голодом населення. Для ширшого уявлення про засоби, завдяки яким керівництву Узбекистану вдалося досягти високих економічних показників, нагадаємо, що починаючи з кінця 2002 р. і до 2003 р. Узбекистан реалізував неоголошену програму жорсткої економії, в якій купівельна спроможність більшості місцевого населення була скасована задля сприяння зростанню експорту, скороченню зовнішнього боргу та поверненню до повної конвертованості національної валюти. Політика жорсткої економії продовжувала жорстку монетарну політику, яка розпочалася у середині 2002 р. На відміну від трьох попередніх років, грошова маса різко не зростає. Разом із жорсткою заборгованістю ЦБ Узбекистану вдалося знизити інфляцію приблизно до 10% у 2003 році (за даними Азіяського банку розвитку).

Жорстка економія негативно вплинула на простих узбекистанців. Страйк на трьох найбільших промислових підприємствах Узбекистану в середині 2003 р. був безпрецедентною ознакою невдоволення серед працівників через заборгованість із заробітною платою за кілька місяців. Здавалося, що безробіття зростає, хоча цифри переконували у зворотньому за звичайною практикою в цій авторитарній країні. Надійшло кілька повідомлень про голодну смерть у сільській місцевості. Повернення до конвертованості було заплановано наприкінці червня і було нарешті досягнуто 15 жовтня 2003 р.

Значною мірою в результаті американського тиску, а також зростання ціни на світовому ринку на бавовну і золото ситуація в країні почала покращуватись. Зріс і обсяг експорту цих основних товарів на понад 25% протягом 2003 р. Валютні резерви збільшились до понад 400 млн. дол. Оскільки Узбекистан тепер мав золото та валюту, уряд не бачив необхідності брати позики у МВФ. Із зростанням ціни на бавовну і золото на світових ринках експортні надходження значно зросли і імпорт також. Заробітна плата збільшилась у 2004–2005 рр. майже до 100 доларів США на місяць із мінімального рівня близько 40 доларів США в 2001–2002 рр.[16].

Як і Росія, Україна, Болгарія, Румунія, Молдова, не кажучи вже про сусідні країни Центральної Азії, «олігархічні» інтереси зі зв'язками зі старим режимом захопили політичну владу і змогли взяти під контроль торгівлю сировиною. І те, що Узбекистан продовжує реформи, незважаючи на зацікавленість бізнесу в їх гальмуванні, дивує провідних економістів, як підсумовує професор Грегорі Глісон. – Економічна реформа зверху вниз і вимірний матеріальний прогрес у Центральній Азії не привели до стійкої політичної лібералізації [17].

Отже, Узбекистан в процесі модернізації досяг значних успіхів економічного розвитку, використовуючі сучасні засоби ринкової економіки, логістичні схеми і значну допомогу інвесторів. Завдяки цьому Узбекистан є визнаним потужним лідером Середньої Азії, який врешті виграв неоголошене змагання з Казахстаном за першість в регіоні. За опублікованими показниками

економічного і політичного розвитку країна має стабільний стан злагоди в суспільстві і взаємної підтримки влади і громадян.

Плануючи наступне покоління реформ, Узбекистан поставив перед собою амбітні цілі – до 2030 року стати країною з рівнем доходу вище середнього та до 2026 року удвічі скоротити бідність. Досягнення цих амбітних цілей потребує набагато більшого економічного зростання, ніж нинішній рівень.

Республіка Узбекистан є глибоко своєрідною країною. Будучи до нещодавня закритою, вона, спираючись на давні історичні традиції, які часто гальмують її просування до демократії, намагається посісти гідне місце у світовому поділі праці і світовій культурі.

Список використаних джерел і літератури

1. Інформаційна кампанія USAID проти торгівлі людьми охопила понад мільйон осіб в Узбекистані. 10 серпня, 2021. URL: <https://www.gazeta.uz/ru/2021/07/02/trafficking/>
2. Шаги к инвестиционно привлекательному Узбекистану. URL: <https://e-cis.info/news/566/87301/>; СЕЗ. – Свободные экономические зоны Узбекистана: итоги 2020 года и перспективы развития на 2021 год. URL: <https://mift.uz/ru/menu/svobodnye-ekonomicheskie-zony-uzbekistana-itogi-2020-goda-i-perspektivy-razvitija-na-2021-god>
3. Индекс человеческого капитала / Гуманитарный портал: Исследования // Центр гуманитарных технологий, 2006–2022 (последняя редакция: 09.03.2022). URL: <https://gtmarket.ru/ratings/human-capital-index>
4. United Nations Development Program. Human Development Index (HDI). New York: UNDP [URL: hdr.undp.org]; The World Bank. World Development Indicators Database [URL: data.worldbank.org].
5. United Nations Development Programme: Human Development Index 2020 (HDI). New York: UNDP [URL:hdr.undp.org]. URL: <https://gtmarket.ru/ratings/human-development-index>
6. Права людини в Узбекистані. URL: <https://en.wikipedia.org>. Ислам Каримов. Узбекистан на пороге XXI века: угрозы безопасности, условия и гарантии прогресса. Ташкент. Узбекистон. 1997. 315 с.
7. Нелегальна дитяча праця у пострадянських азійських країнах, зокрема в Узбекистані і Таджикистані, набирає все загрозовіших розмірів 28 травня 2003, 21:26. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/903740.html>
8. Norma.uz, “Time for Consideration of an Application for NGO Registration is Reduced,” December 15, 2014. URL: https://www.norma.uz/novoe_v_zakonodatelstve/izmenen_srok_rassmotreniya_zayavleniya_o_registracii
9. Committee on Economic, Social and Cultural Rights, “Concluding observations on the second periodic report of Uzbekistan,” June 13, 2014, para 18. URL: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=E%2fC.12%2fUZB%2fCO%2f2&Lang=en; Uzbekistan: Release and Rehabilitate Political Prisoners. November 17, 2018. URL: <https://www.hrw.org/news/2018/11/17/uzbekistan-release-and-rehabilitate-political-prisoners>
10. Uzbek Forum for Human Rights, “Key Findings from the 2020 Cotton Harvest in Uzbekistan,” 2021. URL: <http://www.cottoncampaign.org/uzbek-forum-key-findings-2020.html>
11. Human_trafficking_in_Uzbekistan. URL: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=E%2fC.12%2fUZB%2fCO%2f2&Lang=en
12. General Assembly resolution 55/25. URL: [https://www.google.com/search?client=firefox-b-d&q=General+Assembly+resolution+55%](https://www.google.com/search?client=firefox-b-d&q=General+Assembly+resolution+55%25)

13. Bureau for Asia. Related Bureau for Independent Office. URL: <https://www.usaid.gov/who-we-are/organization/bureaus/bureau-asia>
14. Узбекистан: «говорити про свою релігію» – злочин. URL: <https://www.rp.pl/polityka/art8664921-czy-jezyk-oznacza-niepodleglosc-w-bylych-panstwach-postsowieckich>
15. Трагедия в Каракалпакстане . URL: <https://www.gazeta.uz/ru/2022/07/05/questions/>
16. Gregory Gleason. Multipolarity and Exceptionalism. URL: https://www.academia.edu/4230193/Multipolarity_and_Exceptionalism
17. Richard Pomfret. The Central Asian Economies in the Twenty-First Century: Paving a New Silk Road. URL: <https://press.princeton.edu/books/hardcover/9780691182216/the-central-asian-economies-in-the-twenty-first-century>

References

1. Informatsiina kampaniia USAID proty torhivli liudmy okhopyla ponad milion osib v Uzbekystani. 2021. 10 serpnia. [Online]. Available from: <https://www.gazeta.uz/ru/2021/07/02/trafficking/> [In Ukrainian].
2. Shahy k ynvestytsyonno pryvlekatelnomu Uzbekystanu. [Online]. Available from: <https://ecis.info/news/566/87301> [In Russian].
3. Yndeks chelovecheskoho kapytala. *Humanytarnyi portal: Yssledovanyia. Tsentri humanytarnykh tekhnolohyi, 2006–2022*. [Online]. Available from: <https://gtmarket.ru/ratings/human-capital-index> [In Russian].
4. United Nations Development Program. Human Development Index (HDI). New York: UNDP [Online]. Available from: hdr.undp.org; The World Bank. World Development Indicators Database data.worldbank.org. [In English].
5. United Nations Development Programme: Human Development Index 2020 (HDI). New York: UNDP [Online]. Available from: <https://gtmarket.ru/ratings/human-development-index> [In English].
6. Prava liudyny v Uzbekystani. [Online]. Available from: <https://en.wikipedia.org>; Karymov, Y. (1997). Uzbekistan na porohe XXI veka: uhrozy bezopasnosti, usloviya i harantyy prohressa. Tashkent. Uzbekyston. [In Russian].
7. Nelehalna dytiacha pratsia u postradianskykh aziiskykh krainakh, zokrema v Uzbekystani i Tadzhykystani, nabyraie vse zahrozlyvishykh rozmiriv 28 travnia 2003, 21:26: [Online]. Available from: <https://www.radiosvoboda.org/a/903740.html> [In Ukrainian].
8. Norma.uz. (2014). “Time for Consideration of an Application for NGO Registration is Reduced,” December 15. [Online]. Available from: https://www.norma.uz/novoe_v_zakonodatelstve/izmenen_srok_rassmotreniya_zayavleniya_o_registracii [In English].
9. (2014). Committee on Economic, Social and Cultural Rights, “Concluding observations on the second periodic report of Uzbekistan,” June 13, para 18: [Online]. Available from: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=E%2fC.12%2fUZB%2fCO%2f2&Lang=en; Uzbekistan: Release and Rehabilitate Political Prisoners,” November 17, 2018. [Online]. Available from: <https://www.hrw.org/news/2018/11/17/uzbekistan-release-and-rehabilitate-political-prisoners> [In English].
10. Uzbek Forum for Human Rights (2021). “Key Findings from the 2020 Cotton Harvest in Uzbekistan,”. [Online]. Available from: <http://www.cottoncampaign.org/uzbek-forum-key-findings-2020.html> [In English].
11. Human_trafficking_in_Uzbekistan. [Online]. Available from: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=E%2fC.12%2fUZB%2fCO%2f2&Lang=en [In English].

12. General Assembly resolution 55/25. [Online]. Available from: <https://www.google.com/search?client=firefox-b-d&q=General+Assembly+resolution+55%2F25> [In Russian].
13. Bureau for Asia. — Related Bureau for Independent Office. [Online]. Available from: <https://www.usaid.gov/who-we-are/organization/bureaus/bureau-asia> [In English].
14. Uzbekistan: “hovoryty pro svoiu relihiu” – zlochyn. [Online]. Available from: https://www.rp.pl/polityka/art8664921-czy-jezyk-oznacza-niepodleglosc-w-bylych-panstwach-postsowieckich;_r=1; uzbekistan: “mówienie o swojej religii”. [Online]. Available from: <https://www.opendoors.pl> [In Polish].
15. Trahedya v Karakalpakstane. [Online]. Available from: <https://www.gazeta.uz/ru/2022/07/05/questions/> [In Russian].
16. Gregory Gleason. Multipolarity and Exceptionalism. [Online]. Available from: https://www.academia.edu/4230193/Multipolarity_and_Exceptionalism [In English].
17. Richard Pomfret. The Central Asian Economies in the Twenty-First Century: Paving a New Silk Road. [Online]. Available from: <https://press.princeton.edu/books/hardcover/9780691182216/the-central-asian-economies-in-the-twenty-first-century> [In English].

Chekalenko L. Features of Modernization Processes in the Economy of Uzbekistan and their Impact on Humanitarian Policy.

Modernization processes introduced in the economy of Uzbekistan at the turn of the millennium were aimed at introducing economic innovations in industry and agriculture. To a lesser extent, the corresponding changes affected the humanitarian sphere. The best results of economic transformations can already be observed in the development of the mining and processing industries, which have brought the state to a high industrially innovative level of development. Humanitarian factors, in particular the protection of human rights, lag far behind industrial successes in terms of the breadth of issues covered, the pace of implementation, and the consequences of reforms. Although certain shifts can be observed in the humanitarian sphere, which are still taking place, albeit at a slower pace.

The analysis of the implemented changes, a wide list of features of Uzbek innovations gives reason to hope that the economic breakthrough will contribute to the improvement of the situation in the sphere of observance and protection of human rights. Complexities of the social dimension are caused not only by miscalculations of politicians. The vast majority of problems in the humanitarian sphere are related to the deep roots of the Muslim identity of the Uzbek people, their culture and beliefs, which are not acceptable to some of the attitudes of the modernized societies of today.

However, in connection with the gradual modernized development, as can be assumed, the gradual enrichment of the population as a whole as a result of economic growth, it is necessary to gradually improve the state policy aimed at protecting human rights, find effective methods of implementing humanitarian reforms, contribute to the improvement of their results, improve the quality work and training of the bureaucratic apparatus. At the same time, this can happen only if there is a democratic government and a modernized administrative apparatus, a civilized leadership of the country, which professes human values.

Positive forecast scenarios for the further development of the country are connected and will depend also on other important factors, namely on the deep interest in the modernization and democratization of Uzbekistan not only of global business structures, but also of leading international actors: the USA, China, Japan, countries of the Arab world, international financial organizations, etc. World players contributed to the country's civilizational development and helped the Uzbek people make an impressive breakthrough in the transition from the medieval state of the economy, which, due to the cotton factor of the first Russian and then the Soviet empire, “stuck” in the economy of Uzbekistan throughout the entire period of subordination to Russia, to a modern modern scientific and technical innovative state of the economy. Substantial foreign investments and concessional loans in leading industries – the mining and processing industry, the transport system, the banking sector, the

introduction of innovative technologies, the provision of appropriate consulting assistance, have brought the state of Uzbekistan to an honorable place among the industrially developed countries of the world.

Keywords: *Uzbekistan, modernization of the economy, innovative development, challenges to national security, inhibiting processes, humanitarian sphere.*